O'zbekiston Respublikasi Madaniyat vazirligi
O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi
O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti
Yunus Rajabiy nomidagi o'zbek milliy musiqa san'ati instituti
O'zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi Alisher Navoiy nomidagi davlat adabiyot muzeyi

"FOLKLOR IJRO SAN'ATINING ILMIY-NAZARIY MASALALARI"

RESPUBLIKA ILMIY – AMALIY KONFERENSIYA
2022-yil, 26-aprel

Toshkent-2022

O'zbekiston Respublikasi Madaniyat vazirligi
O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi
O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti
Yunus Rajabiy nomidagi o'zbek milliy musiqa san'ati instituti
O'zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi Alisher Navoiy nomidagi davlat adabiyot muzeyi

O'zining ko'p yillik tajribasi, ilmiy izlanishlari, tadqiqotchilik va pedagoglik faoliyati bilan soha rivojiga katta hissa qo'shgan atoqli folklorshunos olima, O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan yoshlar murabbiysi, filologiya fanlari nomzodi, professor Yo'ldosheva Saodat Nazirovna tavalludining 75-yilligiga bag'ishlangan

"FOLKLOR IJRO SAN'ATINING ILMIY-NAZARIY MASALALARI"

Respublika ilmiy – amaliy konferensiya

TOSHKENT – 2022

UDK 398.8
BBK 82.3 (5Ўзб)
Ф 81

Buyuk tarixda hech narsa izsiz ketmaydi. U xalqlarning qonida, tarixiy xotirasida saqlanadi va amaliy ishlarida namoyon bo'ladi. Shuning uchun ham u qudratlidir. Tarixiy merosni asrab-avaylash, o'rganish va avlodlardan avlodlarga qoldirish davlatimiz siyosatining eng muhim ustuvor yo'nalishlaridan biridir.

Shavkat Mirziyoyev
O'zbekiston Respublikasi Prezidenti

Великая история не исчезает бесследно. Она хранится и воспроизводится в генетическом коде народа, в его исторической памяти и в его деяниях. Именно в этом заключается её могучая сила. Сохранение и изучение, передача из поколения в поколение исторического наследия являуется одним из главних приоритетов нашего государства.

Шавкат Мирзиёев
Президент Республики Узбекистан

Great history does not disappear without a trace. It is kept and reproduced in genetic code of people, in their historic memory and deeds. Its mightily power lies in this. Retention and studying the historical heritage, transfering it from generation to generation is one of the most important priorities of our government.

Shavkat Mirziyoyev
Prezident of the Republik of Uzbekistan

"Folklor ijro san'atining ilmiy-nazariy masalalari" mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy konferensiya materiallarining to'plami // O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti. – Toshkent - 2022.

Nashrga tayyorlovchilar:

K.Isayev – "Folklor va etnografiya" kafedrasi mudiri, dotsent v.b.
A.Sunnatillayev – "Folklor va etnografiya" kafedrasi katta o'qituvchisi.

Mas'ul muharrir:

I.J.Yuldashev - O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti rektori, filologiya fanlari doktori, professor.

Tahrir hay'ati:

S.S.Jumayev – O'zDSMI Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori, professor.
O.M.Axmedova – O'zMMSI Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori, filologiya fanlari nomzodi, professor.
J.S.Eshonqulov – O'zRFA Alisher Navoiy nomidagi Davlat adabiyot muzeyi direktori, filologiya fanlari doktori, professor
A.A.Ashirov – O'zRFA Tarix instituti, tarix fanlari doktori, professor.
S.Alimov – O'zDSMI dotsenti, filologiya fanlari nomzodi.

Taqrizchilar:

Sh.Turdimov. – filologiya fanlari doktori.
R.Abdullayev. – O'zDSMI dotsenti, O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan artist,

Ushbu to'plamdan **"Folklor ijro san'atining ilmiy-nazariy masalalari"** mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy konferensiya materiallari joy olgan bo'lib, unda nomoddiy madaniy meros va folklor ijrochilik san'ati, baxshichilik va dostonchilik, folklorshunoslikning muhim aspektlari bilan birga o'zining ko'p yillik tajribasi, ilmiy izlanishlari, tadqiqotchilik va pedagoglik faoliyati bilan soha rivojiga katta hissa qo'shgan atoqli folklorshunos olima, O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan yoshlar murabbiysi, filologiya fanlari nomzodi, professor Saodat Yo'ldoshevaning ilmiy-ijodiy merosini o'rganishga bag'ishlangan taniqli olimlar bilan bir qatorda ilm ostonasiga kirib kelayotgan yosh izlanuvchi-tadqiqotchilarning ham maqolalari o'rin olgan.

Ushbu konferensiya materiallari O'zDSMI Badiiy, o'quv-uslubiy kengashining 2022-yil "31"- martdagi qarori bilan nashrga tavsiya etilgan.

terak", Sirdaryo viloyatining "Sayxun yigitlari", Toshkent shahrining "Gavhar", Qoraqalpog'iston respublikasining "Jayhun to'lqini", "Besperde" folklor-etnografik ansambllari millatlararo umumqadriyatlar bo'lmish mehr-sadoqat, mehr-shavqatni tarbiyalashda, komil insonni voyaga yetkazishda ajdodlar merosini avlodlarga yetkazishda barakali va xayrli ijod qilib kelmoqdalar.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1.S.Yo'ldosheva, G.Sattorova "Folklor etnografik ansambllari" "O'qituvchi" Toshkent-2007.

2. "Boysun-bahori" ochiq folklor festivalini "Jahon sivilizatsiyasida Boysunning moddiy va ma'naviy madaniyati" mavzusidagi Xalqaro ilmiy-amaliy konferentsiyasi ilmiy maqolalar to'plami. "Yangi nashr" Toshkent-2019.

3. R.Mo'minov, Q.Amonqulov "Moziydan bir sado keldi" "Adabiyot uchquni" Toshkent 2017.

4. S.Tursunov, E.Qobilov, T.Pardayev, B.Murtazoyev "Surxondaryo tarix ko'zgusida" "Sharq" nashriyoti Toshkent-2001.

BOLALAR FOLKLOR QO'SHIQLARI RIVOJIDA LAPAR JANRI

Davron RO'ZIYEV,
BuxDU "Musiqa ta'limi" kafedrasi professori,
pedagogika fanlari nomzodi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada xalq og'zaki ijodi janrlaridan lapar janrining o'ziga xos jixatlari, bolalar folklor qo'shiqlarida lapar janrining o'rni ilmiy tahlil etilgan.*

Kalit so'zlar: *folklor, janr, qo'shiq, lapar,bolalar folklori.*

Аннотация: *В данной статье проведен научный анализ специфики жанра лапара из жанров фольклора, роли жанра лапара в детских фольклорных песнях.*

Ключевые слова: *фольклор, жанр, песня, сказка, детский фольклор.*

Abstract: *This article provides a scientific analysis of the specifics of the lapar genre from folklore genres, the role of the lapar genre in children's folklore songs.*

Keywords: *folklore, genre, song, fairy tale, children's folklore.*

Bolalar folklor qo'shiqlari rivojida lapar janri ham o'ziga xos ahamiyat kasb etadi. Laparlar shunchalik ommalashgan janrki, u turli davrlarda keksa va yoshlar tomonidan birdek ijro etilgan. Bu jarayonda zavqqa to'lgan tinglovchilar chapak chalib unga jo'r bo'lishgan. Laparlarning sho'h va raqs jo'rligida ijro etilshi, zavqbaxsh, hazilomuz kuy usulida yaratilganligi, odatda bir, ikki va ba'zan ko'pchilik tomonidan aytishuv tarzida ijro etib kelingan holatlarini bolalar ijrosidagi ko'rinishlariga ham duch kelishimiz mumkin.

Lapar qo'shiqlari sevimli janr sifati xalq orasidagi iqtidorli kishilar tomonidan yaratilib kelingan. Bugungi kunda juda ko'plab xalq lapar qo'shiqlari notaga olingan, taniqli folklor dastalari repertuaridan keng joy olgan va xor ijrosiga moslashtirilgan. Bunga misol sifatida "Omon yor", "Ililla yor", "Olmacha anor", "Qorasoch", "Bilak uzuk", "Jahu-jahu", "Andijonga boray dedim", "Nima nima nima deysiz", kabi mashhur qo'shiqlarni keltirib o'tish mumkin. Ba'zi laparlar hajviy, hazil-mutoyiba mazmunida bo'lib, ularni kattalar bilan birga yosh bolalar ham sevib kuylashadi. Bularga misol tariqasida "Dangasa", "Qilpillama", "Oyijon", "Jon burgam, azamat burgam", "Osmondagi oy", "O'zbekiston diyorim" kabi laparlarni nomini ko'rsatib o'tish mumkin.

Katta yoshli kishilar (yigitlar-qizlar) ijrosiga mo'ljallangan laparlar ko'pincha an'anaviy "boshlama" band bilan boshlangan. Undan keyin yigitlar va qizlar o'rtasida galma-gal (tarafma-taraf bo'lib) turli mavzu va mazmundagi to'rtliklar aytilgan. Ularda muayyan mavzuni izchil davom ettirish, savollarga aynan mavzu bo'yicha javob qaytarish shart bo'lmagan. Lapar ijrosi paytida har bir tomon o'zi bilgan to'rtlikni tez sur'atda ijro etib hozirjavoblikni namoyish etish va ijroni uzilib qolmasligiga harakat qilgan. Shuning uchun ham ommaviy ijro etilgan xalq laparlarining aksariyati "terma" xarakteriga ega. Masalan, "Oq olma, qizil olma" to'plamiga kirgan ko'pchilik laparlar buning yorqin misoli bo'la oladi.

Xalq laparlarida hajviy laparlar ham keng o'rin tutadi. Kishilarning tabiiy nuqsonlaridan tortib, ishyoqmaslik, dangasalik, andishasizlik, yulg'ichlik kabi illatlar ustidan kulinadi. Bunday laparlar asarning ijtimoiy-g'oyaviy vazifasini oshirib, katta tarbiyaviy ahamiyat kasb etadi. Musiqa darslarida xalq laparlaridan foydalanishda ularga faqat bir tomonlama, ya'ni o'quvchilarga o'rgatish va kuylattirish nuqtai-nazaridan yondoshish emas, balki ulardan darsning musiqa tinglash faoliyatida foydalanish ham muhim ahamiyat kasb etadi.

O'zbek musiqashunosligida lapar janri ancha keng o'rganilgan. Bu fikrni afsuski bolalar folklori bilan bevosita bog'liq laparlar hususida e'tirof etish qiyin. Demak, bu masala musiqashunoslik yo'nalishida o'z yechimini kutayotgan muammolar desak aslo xato bo'lmaydi.

Respublikada o'tkazilayotgan turli darajadagi xalq qo'shiqchiligiga oid tanlovlar, aytaylik, allalar, to'y marosimi qo'shiqlari ko'rik-tanlovlari, xususan, YUNESKO tashabbusi bilan o'tkazilayotgan "Boysun bahori" xalqaro qo'shiq ko'rik-tanlovlari bu sohadagi jonlanishni yanada kuchaytirmoqda. Natijada qisqa muddatda ko'plab folklor-etnografik dastalar paydo bo'ldi. Ulardan Boysunning "Shalola", Urgutning "Besh qarsak", Buxoroning "Mohi sitora", "Nozanin" va boshqa qator folklor-etnografik dastalari nafaqat mamlakatimizda, balki uning sarhadlaridan tashqarida ham e'tirofga sazovor bo'lishdi. Rost, ularning repertuarini, asosan, an'anaviy xalq qo'shiq va termalari tashkil etsa-da, zamonga hamqadamliklarini ifodalovchi zamonaviy qo'shiqlarni ham yaratib

ijro etayotganlari ko'zga tashlanib turibdi. E'tiborlisi shundaki, folklor-etnografik dastalar guruhida bolalar ham bo'lib ular yoshlariga munosib qo'shiqlar kuylamoqda.

Folklorshunos O.Safarov ta'kidlaganidek: qo'shiqlarning "shunday namunalari borki, ommabop ijroga mo'ljallangan; bular aksaran to'rtlik shaklidagi namunalardir. Yana shunday namunalar borki, ijrosi professional mahoratni talab qiladi". Shu xususiyatiga ko'ra xalq orasida qo'shiq ijrochilari qo'shiqchi, xalfa, satang, go'yanda (nahvagar), ashulakash (ashulachi), laparchi, o'lanchi tarzida farqlanadi. Qo'shiqchi ko'pincha to'rtliklarni ijro etsa-da, aslida nisbatan kengroq ma'noda, umuman, qo'shiq ijrochisi va ijodkori bo'lsa, go'yanda (nahvagar), asosan, yig'i-yo'qlovlarni kuylashga ixtisoslashgan qo'shiqchidir. Ashulakash yoki ashulachi ko'pincha maqom tarkibidagi qo'shiqlarni yoki katta ashula deyilguvchi jo'rsiz ijro etiladigan qo'shiqni kuylay oladiganlardir. Laparchi raqsga tushgan holda qo'shiq aytuvchi bo'lsa, o'lanchi to'y marosimi qo'shiqlarini ijro etuvchidir. Xalfa Xorazmda keng tarqalgan ayollar qo'shiqchiligi bo'lib, ular ham to'y, ham aza qo'shiqlarini baravar ijro etaveradilar. Satang Namanganda xalq qo'shiqlarini doira jo'rligida ijro etuvchi ayollardir. Buxoroda bunday xonanda ayollar sozanda deyiladi.

Shuni ham aytish kerakki, bolalar folklor qo'shiqchilik san'atidagi ijroning, so'z va ohangning rang-barangligi, mazmunan oz bo'lsada farqlanib turganliginig asosiy sabalaridan biri xalq qo'shiqlarining turli joylarda turlicha ijro etilib kelganligidadir. Chunonchi, Farg'ona vodiysidagi yor-yor ijrosi Buxorodagidan va o'z navbatida, Xorazmdagi yor-yor bularning har ikkalasidan farq qiladi. Bu farq yor-yor ohangidagina emas, hatto naqarotida ham seziladi. Farg'ona va Toshkent vohasida "yor-yor" naqaroti (radifi) ommaviyroqdir. Katta qo'shiq deyilguvchi jo'rsiz ijro etiladigan qo'shiq, asosan, Farg'ona vodiysi va Toshkent atroflarida uchrasa-da, O'zbekistonning boshqa joylari uchun xos emas. Farg'ona qo'shiq ijrochiligida dutor va doira jo'rligi nisbatan faol bo'lsa, Buxoroda tanbur va doira, Xorazmda esa tor, garmon hamda doira shunday mavqega ega. Ijrodagi bu xildaga farqlarni bolalar folklor qo'shiqlari ijrosida ham uchratamiz. Masalan, bolalar o'rtasida keng tarqalgan xalq qo'shiqlari sirasida ramazon aytimlari alohida ajralib turadi. Ramazon qo'shiqlari barcha musulmon mamlakatlari xalq musiqa merosida mavjud bo'lib, turlicha kuylansada, mazmuni jihatidan bir- birlariga mos keladi va bolalar tomonidan aytiladi.

San'atshunos olim R.Abdullayev turli millat xalqlariga mansub bo'lgan ramazon qo'shiqlarining bir qanchasini notaga yozib olgan va tahlil qilgan. "Yo ramazon", "Jaramazon" nomlari bilan turli regionlarda turlicha ataladigan va turlicha kuylanadigan bu qo'shiqlarning asl mazmunida xalqning urf-odatini saqlab qolish va unga amal qilgan holda o'z ruhiyatini qondirish maqsadi yotadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1.Ражабов Т. И. тическая классификация узбекской детской народной музики и игр // Наука, образование и культура. – 2020. – №. 3 (47).

2.Ражабов, Тухтасин Ибодович, анд Уктам Расулович Ибодов. "Обеспечение националного наследия в обучении песням бухарского детского фольклора на уроках музики." Вестник науки и образования 21-2 (99) (2020): 55-58.

3.Rajabov, T. I. (2021). O'quvchi-yoshlarga o'zbek milliy musiqa folklori namunalari vositasida estetik tarbiya berish. Science and Education, 2(11), 1094-1103.

4.Rajabov, T. X. I., & Ibodov, O. R. (2021). O'zbek xalq musiqa merosda o'quvchilarni vatanparvalik ruhida tarbiyalash vositasi. Ijtimoiy fanlarda innovatsiya onlayn ilmiy jurnali, 1(6), 139-145.

5.Ражабов, Т. И., & Ибодов, У. Р. (2020). Обеспечение национального наследия в обучении песням бухарского детского фольклора на уроках музыки. Вестник науки и образования, (21-2 (99)), 55-58.

6.Ражабов, Т. И. (2020). тическая классификация узбекской детской народной музыки и игр. Наука, образование и культура, (3 (47)).

7.Ражабов, Тухтасин Ибодович. "Педагогические возможности использования детских фольклорных песен в духовно-нравственном воспитании младших школьников". Вестник науки и образования 5-2 (83) (2020).

8.Ражабов, Тухтасин Ибодович. "тическая классификация узбекской детской народной музыки и игр". Наука, образование и культура 3 (47) (2020).

9.Ражабов, Тухтасин Ибодович. "УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИХ ВОЗМОЖНОСТЕЙ ОБУЧЕНИЯ БУХАРСКИМ ДЕТСКИМ ФОЛЬКЛОРНЫМ ПЕСНЯМ В СРЕДНЕЙ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ШКОЛЕ". Наука, техника и образование 2-2 (77) (2021): 84-86.

10.Раджабов, Тухтасин Ибодович. "Описание вековых ценностей в песне" тутовое дерево-балх" и его место в воспитании учащейся молодежи". Россия-Узбекистан. Международные образовательные и социально-культурные технологии: векторы развития. 2019.

11.Раджабов Т. И. "Описание вековых ценностей в песне тутовое дерево-балх" и его место в воспитании учащейся молодежи // Россия-Узбекистан. Международные образовательные и социально-культурные технологии: векторы развития. – 2019. – С. 70-71.

12.Раджабов, Тухтасин Ибодович. "Описание вековых ценностей в песне тутовое дерево-балх" и его место в воспитании учащейся молодежи". Россия-Узбекистан. Международные образовательные и социально-культурные технологии: векторы развития. 2019.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 14-maydagi "Baxshichilik san'atini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida" PQ-4320 son qarori. www.lex.uz

3. Matyokubov B. Doston navolari.- Toshkent: 2009.

4. Ruzimboyev S. Oshiqnoma. Urganch. 2006.

5. Eshonkulov J.O'zbek folklorida tush va uning badiiy talkini. - Toshkent: Fan,2011.

6. Жирмунский В.М., Зарифов Х.Т. Узбекский народний героический эпос. - Москва: ГиХЛ, 1947.

7. Qobulniyozov J. O'zbek folklorining rivojlanish yo'llari. - Toshkent: Fan,1969.

MUNDARIJA

YALPI MAJLIS MA'RUZALARI

B.S.Sayfullayev	*Yoshlarning talabchan va mehribon ustozi*	*4*
I.J.Yuldashev	*Mehridaryo murabbiy*	*7*
S.Alimov	*Milliy qadriyatlar qadri*	*10*
O.Axmedova	*Folklor san'atini targ'ib etishda "ustoz-shogird" an'analari*	*17*
B.Yusupov	*Mehribon ustoz*	*22*

I SHO'BA. FOLKORSHUNOSLIKNING NAZARIY MUAMMOLARI FOLKLORDA POSTFOLKLOR HODISASI

N.Mahmudov	*Yo'ldoshi benazir saodat bo'lgan umr ibrati*	*25*
M.Qo'shmoqov	*Mehr va oqibat*	*27*
I.Abdurahmonov	*Ilk o'rta asrlar san'atida miflar tasviri*	*32*
B.Mirzayeva	*Hodi Zarifov kundaliklarining o'rganilishi*	*38*
Sh.Imomnazarova	*"Alpomish" dostonida o'lan aytishuvi lavhalari*	*41*
З.Курбанова	*Образ женщины-воительницы в каракалпакских дастанах*	*47*
Y.Rahmatov	*O'zbek xalq maqollari va naql munosabatiga doir*	*50*
K.Isayev	*"Alpomish" dostoni - milliy ma'naviy tarbiya asosi*	*54*
G.Djamalxodjayeva	*Muhammad Yusuf dostonlarida turg'un iboralarning ifodalanishi*	*60*
N.Sunnatillayeva	*Rivoyat va afsona janrlari xususida*	*66*
O.Toshmurodov	*Do'stlik, sof sevgi, vatanparvarlik g'oyalari "Alpomish" dostoni misolida*	*71*
N.Xolmirzayeva	*O'zbek xalq eposi- dostonchiligi*	*73*

II SHO'BA. FOLKLOR IJRO SAN'ATINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

T.Rajabov	*Buxoro bolalar folklor qo'shiqlari vositasida o'quvchilarni ma'naviy-axloqiy shakllantirish*	*81*
U.Kurbanova	*"Yakkaxon qo'shiqchilik" fani bo'yicha folklor ijro san'atini rivojlantirish*	*85*
K.Esonova	*Buxoro folklorida qo'shiqchilik san'ati*	*98*
O.Xakimov	*Respublikamizda faoliyat ko'rsatayotgan folklor-etnografik ansambllari xususida*	*93*
D.Ro'ziyev	*Bolalar folklor qo'shiqlari rivojida lapar janri*	*96*
N.Radjabova	*Buxoro "Buxorcha"si va xalq o'zaki ijodi namunalari xotin-qizlar ijrosi talqinida*	*100*
A.Sunnatillayev	*Zamonaviy ommaviy bayram va tomoshalar rejissurasida xalq ijodiyoti janrlari sintezi*	*105*
Sh.Imomnazarova	*Qo'shiq ijrochiligida aytishuv shaklining yuzaga*	*112*

O‘zbekiston Respublikasi Madaniyat vazirligi
O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta'lim vazirligi
O‘zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti
Yunus Rajabiy nomidagi o‘zbek milliy musiqa san'ati instituti
O‘zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi Alisher Navoiy nomidagi davlat adabiyot muzeyi

O‘zining ko‘p yillik tajribasi, ilmiy izlanishlari, tadqiqotchilik va pedagoglik faoliyati bilan soha rivojiga katta hissa qo‘shgan atoqli folklorshunos olima, O‘zbekistonda xizmat ko‘rsatgan yoshlar murabbiysi, filologiya fanlari nomzodi, professor Yo‘ldosheva Saodat Nazirovna tavalludining 75-yilligiga bag‘ishlangan

“FOLKLOR IJRO SAN’ATINING ILMIY-NAZARIY MASALALARI”

Respublika ilmiy – amaliy konferensiya

Bosishga ruxsat etildi: 25.04.2022-yil
Bichimi 60x84 1/16. «TimesNewRoman»
garniturada raqamli bosma usulda chop etildi.
Shartli bosma tabog‘i 11,5. Adadi 100. Buyurtma № 55

“Fan va talim poligraf” MChJ bosmaxonasida chop etildi.
Toshkent shahri, Do‘rmon yo‘li ko‘chasi, 24-uy